

TÓTH BÉLA

Talpon

I.

A Vigkedvű Mihály utcában mellettünk lakott egy asztalos. Sokgyermekes, lassú mozgású, szuszimuszí kis Fekete Jánoskának hívták, akit örökké nyomorgattak a kuncsaftok, mert alig győzték kezéből kiimádkozni a munkát. De ha igazán szép koporsóra vágyott valamelyik magával törődő család, csak Fekete Jánosnál rendelődött az, mégpedig idejében, mikor a pap megindult az utolsó kenettel.

Más mester nem centizett sokat. Fölzörgették éjjél után, hogy mondjuk Matyi beadta a kulcsot, akkor a hajnali harangszó bizonyosan az öröklakásban köszöntötte a megboldogultat.

Mert tisztességes kócos nem tűrte raktáron a koporsót. Hogy abban álljon a pénz. Hogy azt ott kerülgesse, amíg belehal valaki.

Fekete János olyan apróra megdolgozott minden szöszmőt a fán, akár a pofapucoló kozmetikus a szeplőt.

Kilenc gyereke zizegett körülötte, hét fiú, két lány, de olyan szépek, alaposak, mintha azokat is előre kirajzolta volna a mester. Tizediknek ott voltam én. Fekete Jánosnak így sem voltunk sokan. A halmokban bodorodó gyaluforgácsban hemperegtünk, akár a kifőtt nudli, szép kicsi lányaival, erős birkózású fiaival.

Mikor a váci fegyház asztalosműhelyében levették rólam a láncot, szinte otthon éreztem magam a Vigkedvű Mihály utcában. Illatok, zajok, szagok, gyalu- és fűrészsusogások. A vasrácsos ablakokon besütött a nap. Játszott a fenyődeszkákon, a gyalupadokon, a csikos ruhákon. Az ablakokat vastag katedrálüveg zárta, itt-ott kertészüveggel újrafoltozva, amiken át kiláttunk a Dunára, a túlpárt galériaerdőire, ködökben csücsülő háztetőkre. A Dunán gőzhajók rúgták a vizet, rájuk akasztott mély öblű sleppeket vonszolva. Néha duddantottak a gőzösök, mély, szomorú hangon, talán nekünk, nehéz sorsú raboknak köszöntek, bizonyosan értő gőzhajó masiniszta, kiknek melléről, lábszáráról rég kiegészzt hagymájával együtt a szőr, a kazánajtón kitóduló hőségtől.

Talán csak rokonszenyből dudáltak a börtön előtt, talán jártasak is lehetnek idebenn, talán tudták...

Dudáltak, ha menetük úgy kívánta. Kettőt kiált a hajó, ha parthoz áll. Hármat, ha megfordul. Rövideket pisszeg, amikor más hajófeléket kikerül.

Nekem most itt jártak a hajók a börtön asztalosműhelyében, mivel nekem most itt osont a Duna is:

A műhely szobabútorokat gyártott. Húsz pad mellett dolgoztunk negyvenen. Inasnak első munkául talán mindenütt nagyoló gyalut adnak a kezébe, s jó görcsös, vad szálkájú deszkákat, amihez a puszta bivalyerő kell. A laikus kárt

nem tehet sem szerszámban, sem anyagban. Csak küzdünk egymással, így szelidülünk össze. Sok magyarázat nem eshet, a majom is tudja utánozni a mozdulatokat.

A gyalu beszédesebb a mogorva művezetőnél. A gyalu, ha deszkaszála ellen tolják, szakítja a fenyőt, csúnya ripacsos lesz tőle az anyag, akár a ragyavert ember arca. Szálával taszítva föl villan az anyag tükre, s megszeretteti magát. A görcsök meg kemények, mintha ágyúgolyók nőttek volna bele a fába. A szemem is szikrárt vet, mikor nekicsapom a szerszámot.

Ágyoldalak százszámra, ágyoldalak ezrével. A leszabott anyagot vállon hordják padomhoz az arra parancsolt zsványok. Hetekig nem tudom trükkjeiket. Még tanulom a gyalut, azt hiszem, az ág helyett a görcs a fában. Ág nélkül pedig nem nőhet föl talán a csalán sem.

Hanem más padon más szava szól a nagyoló gyalunak. Mire szerszámhangokból ítélni tud a tanuló ember, elmegy a Dunával ötszáz gőzhajó, befütyül hozzánk ezerszer.

A régi zsványok csomótlan ágyoldalakat raknak a régi zsványok padjára. Abban úgy nótáz a gyalu, ahogy kisbőgő a zenekarban. Nem irigylem a régi zsvány előjogát. Hat mázsa nyomja a vállamat. Elég idő a csomótlan deszkákhoz odajogosulni. Elég idő új cellatársakkal összeismerkedni.

A magánzárkás évem műhelybe léptemmel letelt. Harmincemberes kóterbe kerültem, s este, hogy lefújták a munkát, belépek, vigyázban áll a cella. Mi a fenét ceremóniáznak? Ahogy engem lefogásom óta jergliről jerglire toloncoltak, ott bizony fogadás soha nem volt. Löktek úgy a többi közé, ahogy üres élesztősládát szokás. Ahogy esik, úgy puffan.

Allunk az ajtóban, hátam mögött az ór, bőrtönnyelven a smasszer.

— Egy politikus urat van szerencsém bemutatni a tolvaj uraknak — mondta fanyar gúnnyal, de rosszindulat nélkül.

Az ór kilép, részéről vége a hivataloskodásnak, becsukja az ajtót, s tarkomon érzem kukucson át leselkedő szemét.

A rajcsosok játszanak. Sorra bemutatkoznak Sobrinak, Savanyúnak, Zöld Marcinak mai utódai.

Pucc Ferkó zsebes, Tornyos Pista mackós, Zsiráf Jani zsugás, Keserű Miska lógépész. S így megy huszonkilencig. Egy mosoly nem suhan arcukra. Nekem játszanak. Meg is kérdik: mi a szakmád? Ők válaszolnak. Forradalom? Mi majd tisztességes iparra tanítunk, hogy mire megörlöd a hat mázsádat, egy darab tisztességes kenyér legyen a kezeden. Bár kicsit vegyes a társulat, huszonkilencen harminc szakmát képviselünk. A régi börtönrend figyelmen kívül hagyásával raknak így össze. Hol az az idő, mikor mackós a mackóssal ült, s bőven kicserélhették tapasztalataikat. De hát így sem rossz. Új szakmákat tanulunk. Isten áldja a tisztas ipart!

Ma a zsugások mősora következik, a legjövődmezőbb foglalkozások eleje. Fej, kéz, mersz kell hozzá. Ha nem érdekel, fordulj el, dugd be a füled, nekünk fontos! A múlt heti lecke visszabőfögésével kezdjük.

— Ha a cigarettámon egy ujjal babrálok? — Selyem?

— Makk! — siet a válasszal Selyem.

— Helyes a bőgés — nyugtázza a zsugatréner.

— Ha két ujjal? — Kacsós?

— Zöld! Hárommal tök és négyvel piros!

— Nem hiába hat kilóval löktek ide az akadémiкусok közé, de nincs is intelligenciád. Úgy beszélsz, mint egy besúgójelölt. Illem szerint arra válaszolj, amit kérdeztek.

Kacsós elpirul, de tán csak annyira, ahogy a fehér kutya szokott. Nem is látszik rajta.

— Most a kaszinókártya alapjelzéseit ismételjük át.

Ha lehajolok, mintha elgurult pénzemet keresném? — Gyöpös?

— Áááá, a kaszinójátékban, ááá, egy lehajlás, annyi mint, disznó!

— Azért mondom! Potyára nem tanítgatjuk itt a tisztelt tolvajtársaságot, hogy abban a tökfilkó fejetekben csak a tetű mozduljon meg.

— Ha jobbra nézek a semmibe? — Gyukó?

— Kettes! — siet a válasszal Gyukó, s vele most ébredek oda, hogy ezek itt falneveket mondanak egymásra. Ma úgy mondanák, fantázianeveket. Ahogy iparcikkek kapják a márkájukat. Tihany ebédlő, Opera kölni, Amazon mell-tartó. De a műsor megy tovább.

— Fogak között sziszegni? — Pipacs?

— Négyes!

— Kezem a hasamon? — Tepszi?

— Tizenötös.

Tán az ő is tanulni akarja a kártyát, le nem veszi képét a kukucsról, mint egy templomi istenszem, úgy virít be ránk szemefehérje mozdulatlanul. Ha valaki csupán félfarral ereszkedik a vaspriccsre, már belerüg a bádogaajtóba. Ismert zaj. A rendreutasítás jele. Takarodóig ágyra ülni tilos!

A zslugások műsora elcsordogál a lámpaoltásig. De a pislogó fényre, ami figyelmeztetésül szól, úgy szétfröccsen a társulat, mint mesebeli egérgyűlés a kamrában, ha közejük ugrik a kandúr. Három perc múlva lámpaoltás. Jobb tolvajok, tiplizők, mackósok, lócsiszárok, egyéb uraságok még fogat is mosnak.

A suttogások, horkolások, szuszogások, neszek keveredése s életem mai változása nem hagy elaludni.

A tizenkét hónapos magánzárkában százszor levetítettem életem fordulatait. Nagyító alatt nézhettem aprócska emlékeimet. Míg égett a világosság a fejünk fölött, talán szánalomból az én kedvemért, elbohóckodott az alvilág ideszorult huszonkilenc embere; most, hogy a sötétség szurokja telepszik le ránk, aki nem alszik, ahogy én, járja kinti, korábbi életét. Tervezi jövőjét, szervezi elkövetkező betöréseit, zsebeléseit, lókötéseit.

Ágyszomszédaim sietve suttognak, számomra a kínaiság ismeretlen nyelven. S dehogy sejtem, hogy rólam beszélnek.

— Hadoválj, haver, alma volna Pistát megrajzolni?

(Mondd már, koma, nem köllene neköm ezt az új gyereket meglopni?)

— Előbb gyergyázd meg, melyik fickójában stokkol a matertartója?

(Előbb nézd meg, melyik zsebében tartja az értékeket?)

Különben fiatal, nyivó, ráj, rüg!

(Különben ne, hallgass, tolvaj, észreveszi!)

Aztán elhallgatnak. Nem soká el is alusznak. S velük mind többen az álmok falakon kívüli világába osontak.

Az ő lassú léptei, mint szabályos órajárás, mérték éveimet. Hat koppanás oda, hat vissza. Hat mázsával együtt harmincéves leszek, mikor kinyílik előttem a börtönkapu. Harminc.

Új helyeken néha napokig sem tudtam egy hunyorítást sem aludni. Szinte fáj a szemem, ha becsuktam. S ilyenkor indultak meg bennem a vonatok. Tán, hogy apám vasúti volt, tán mozgó szerelvényen születtem, s rajta szolgáltam tizenhat éves koromtól.

A frontokat mind megjártam. A Nadvorna, Gyelatin, Kolomea, Stanislaw, Csernovic, Hadikfalva, Visóvölgy vonalat ismertem, akár a Vígkedvű Mihály utcát. És az olaszokét is. Kifelé fölvirágozott ágyúcsöveket, szerelvényeket, bikaszemű bakákat hordtam, visszafelé kezetlen, lábatlan embereket, fekete lobogós gyászkocsikat.

Jött Romániából egy német szerelvény, teli lopott áruval, amire engem a Rökus-rendezőn felvettek fékezőnek. Civilesen jártam, mert jobban illett az nekem, mint katonaruhában szökdödni. Lukasics tábornok úgy lövette már akkor a lógosokat, ahogy kőrvadászaton aprítják a nyúlfiakat.

Lüktettünk a német sógor szerelvényén lefelé, de ahogy Párkányánára érni, a védjelzőnél leintenek bennünket. Leskődünk az állomás felé, nagy fekete füstgomolyok szállnak, de a láng is vágódik utána, hogy tán az ég is

vargát ránt tőle. Én meg sose szerettem a tétlen toporgást, hát belépdelek. Haladósan jártam, negyvenötös bakancsot hordtam.

A sínek között tócsákban állt az olaj, hogy egy előző szerelvény szajré petróleumját megrohmozta a lakosság. Szemből meg befutott egy olasz frontra menő magyar vonat, teli katonákkal, lovakkal, lőszerrel. A mozdony elment inni, parazsa kiszóródott, felgyulladt a nafta, a katonavonatba belekaptak a lángok. A vagonajtók be voltak zárva lakatra. Akkoriban annyira bűdös volt már a front, a robogó vonatból kiugráltak a katonák, csak hazulról el ne vigyék őket. A bezárt égő vagonokból halálordítás, lönyerítés, lőszerrobbanás fogta meg a közel állók idegeit. Nem bírtam úgy nézni, hogy na, legelj szemem! Vertük le sindarabokkal a lakatokat, gurigattuk el az ajtókat. Úgy zuhantak ki a peronra az égő testű lovak, emberek, akár az érett szilvák. Az őrség ott lövöldözte őket agyon, hogy ne visítózzanak a szenvedéstől.

Károlyi Mihály tavaszán ültünk otthon Debrecenben, tartalékul, mint tők a fűben. Vonat alig gurult valamerre. Csak kongatnak a fülünkbe, jönnek a királyi románok, a fehérek meg az utcákon durrogtatnak, jaj lesz itt maholnap a piros szájú csecsemőknek is. Talán csak bokorrezegtető nyulak nem vagyunk! Hoci puskát, vasutasok! De alig tesznek pontot a szó végére, egy század karabélyos összeállt az állomási téren. Én közöttük. Sapkánkon piros szalag. Indulunk a királyi románokra. Ki, a bagosi erdőbe. Debrecen és Nagyvárad között van ez. Húsvét előtti szél muzsikált az ágak között. Ástuk a rajvonalat. Már jó köldökig bevéstük magunkat az erdőszegélyen, jön egy hajnali lovas jelentő, Rajkammer Rezsőnek hívták, debreceni bádogoslegény volt. Jön ám, s mint tisztességes küldönchez illik, habos a lova. Mert úgy jött. Egyet sem szusszan, mondja Nagy Jósának, a századparancsnoknak, hogy de coki vissza, elvtársak, Debrecen is kerülve, mert a várost oldaltámadásból percekben belül megszállják a román csapatok.

Nyomakodunk árkon-bokron: Nehéz, sáros mezőségeken Hajdúszoboszlónak. A tüzérek elakadtak, ezért úgy hordtuk hátunkon a csöveket, kerekeket, talpszárazakat, akár a zsákot. Volt erő. Bagoson még századnyi erőben voltunk, most, hogy megindultunk Szoboszlónak, egy ezred hömpölyög mögöttünk. Kukkeroztuk a szoboszlói tornyot. Azon meg fehér lobogó! No, ezek nem minket várnak! De mire a főtérre érünk, megpirosodott a toronyba tűzött zászló. Az utcákon csődület, kavarodás, de a pukkantýúnak nem volt szava. Pedig be volt fűzve a géppuskánk, és derékszíjunkon csörömpöltek a kézigránátok.

A lakosok kalaplevéve, jámboran köszöngéltek bennünket, mikor Nádudvar felé kitömegeltünk. Átsétáltunk Püspökladányba, de alig vettünk egy kulacs vizet, zörgették a drótót, hogy siessünk Karcagra, mert kifenték késeiket a fehérek előlről. Hátul a románok következnek, így aztán közte vagyunk erősen a bajnak.

Karcagon tenger nép a malom körül, zsákokkal, öklöt rázva, dühösen. Kérdi Nagy Jóska századparancsnok, nahát akkor mi feslik, emberek? Százan is válaszoltak egyszerre.

— A malomigazgató nem adja ki a raktári lisztet, mert arra várja a románokat! Pénzért sem adja, amoda akar jónak lenni.

— Hívjátok az igazgatót!

Kis idő múlva úgy vezették oda, el volt bújva, valami lisztülepítőbe. Ott állt vele a főmolnár, a mázsamester s a malom néhány alkalmazottja. Nagy Jóska lóról beszélt hozzájuk.

— Ahonnét a mieink visszavonulnak, ott az élelmikészletet szét kell osztani a lakosság között! Az alkalmazottak háromhavi fizetését azonnal ki kell fizetni! Érti-e? Pénzért ossza szét a lisztet, hogy a mieinknek ne kelljen a bekövetkező románoktól mindjárt kenyeret könyörögni!

Nem volt azért a kopasz megijedve. Beszélt.

— Mit parancsolgat nékem az olyan vörösalakulat, amelyik megretíráll a románok előtt! Én meg üres raktárakkal várjam őket.

Erre Jóska előkapta a stukkert, beledurrantott az igazgatóba. Mivel négy-évi kemény frontszolgálat volt mögötte, könnyen megtalálta keze a ravaszt.

Lett olyan kavarodás, alig tudtuk sorba állítani a lisztért tülekedőket. Estig negyven vagon kenyérnekvalót talicskázta szét a karcagiak. Mentünk odébb. Mondom Nagy Jósának: nincs mért elkapkodni a forradalmat. Elég a puská a hátunkon is. Mire ő: megette a fene ezt az ügyet, ha ilyen poszogó szívű zárfékes vasutasokba vetjük a reményünk horgonyát! Tán imádkoznak ezeknek a kiabált fejű fehéreknek?!

Vonulunk Ceglédre, onnan Szolnokra, azután Abonyba, föl Hatvanba, le Egerbe. De legtöbb helyen elég volt a pusztá hírünk.

Poroszlón egy pesti rendőrszázlőalj megtagadta a frontszolgálatot. Erőszakkal vonatot kerítettek maguknak, bevagonírozta, hogy mennek haza, a családjukhoz. Eléjük álltunk. Le a mozdonyt! Le a fegyvert!

Ahogy strázsáljuk a fekete ruhás, kemény kalapos, pesti puskátlan rendőröket, odajön Karikás Frigyes, a 39-es dandár parancsnoka. Csak úgy szépen, szívre szolgálóan, szóval simogatja a tömeget. Hogy hát ez-e a böcsület? Hazalopakodni? Ha nem adjátok ki magatok közül a fölbujtókat!

Kiadták. Egy kis jó, forró rántott levesért kiadták a hét főszervezőjüket. Április vége felé jártunk, hidegek voltak az éjszakák. A hét rendőrt Sára Szabó Tibor vitette hadbíróság elé. Nem volt teketória.

A rendőrök helyett mi vonultunk a lövészárkokba. A románok a túlpárt-ról néhol szabad szemmel is láthattak bennünket, a poroszlói állásokat. Bár magas volt a Tisza, s terebélyes, helyenként tíz kilométeres áradmányt vetett. A hidat tartottuk, hogy azon élő át ne kelhessen. Laczkó Jancsi komával le szálltunk a lóról, szakasznyi erőben rá a csónakokra, bele a géppuskákat, be a füzésekbe! A vizen volt az első rajvonal, hátunk mögött tűzéség, minden úgy, ahogy dukál a frontot megcsinálni.

Csak mikor már megvastagodott erre a lekvár, hogy no, nemcsak szaladunk, hanem frontot állunk. Rábolypusztán volt a törzsünk, ott kapjuk a hírt, hogy a hátunk mögött levő Borsodivánka tornyából éjszakánként jelt lámpázna át a Tiszán a románoknak. Egy gazdatiszt volt a gyanúsított, akit ott mindjárt hadbíróság elé állítottak. Testvéröcsém volt a vádbiztos, azt mondta: halál! A parton ítélték el, egy rügyező, rezgő nyárfa alatt, ott is temették el. Kovács Istvánnak hívták.

De Borsodivánkát vigyáznunk kellett. Egy szakasz csendőr védte ellenünkben. Nem is tudtuk. Gyanútlanul lovagolunk befelé, könnyű ügetésben, az első legényünk lefordul a lóról. A durranást csak azután hallottuk. Következett egy kis pufogatás. Nekünk három sebesültünk, egy halottunk maradt a templom előtt, a zsaruknak a halott hadnagyuk. Sebesültjeik elmenekültek.

A falu különben nappal is üres volt, akár a temető. Kisgyerekek, öreg emberek lézengtek néhányan. A lakosság mindenét odahagyva szétszaladt. Félték, hogy a vörösök megesznek mindenkit. Báró Prónay Endrének földbirtoke asszony meg az édesanyja otthon maradtak. Az öregasszonyt kegyelmesnek, a fiatal méltóságosnak szólítottuk. Azok beszédek voltak velünk. A méltóságos asszony naphosszat mennyezetes ágyában feküdt. Néha elüzent nekem is, gyere be, Lajcsi! Hallotta, hogy a többiek is így szólítottak. Ez volt a rangom. Politikus katonát meglajcsiztak akkoriban.

Bizalmaskodott, tán félt, s ebben a bizalmaskodásban látta védelmét. Az ura a háború alatt halt meg. De egy szög a mi révünkön meg nem mozdult a kastélyban, pedig teli pince, meg kamra, meg minden.

Hanem hogy emberesen állt a front, s benne mi, a katona kicsit ellányozott volna szabad perceiben. De nincs lány, de se egy menyecske, se muzsika. Csak mi danoláztunk. Velünk szolgált egy olasz fiú, Fiedelbaum Leónak hívták. Időnként ő csapott össze kedvünkre egy-egy nótát. Mindet a szánkra vet-

tük. Egyet nagyon megszerettünk, mert lépésre lehetett énekelni. Mért is szomorkodtunk volna? Ettől a nótától a dandárnál csak csungváj századnak neveztek bennünket.

*Csungváj, Csungváj, guri-guri nazdra csindaretta bumm
Csungváj, Csungváj, rugi-guri nazdra csindaretta bumm
Labella tedd rá, labella nyomd rá, labella
Szinyorita, szinyorina, hopp, hopp hopp,
Föl trieszto, illoveszto majd elvesztem Ilova.
Amoramoramor, amora szafaládé.
Zimontrieszto, nyempala budabudapesto,
Csüng a burzsuly fönt, a feje lent, a lába fent,
Vesszen a burzsulya, a Niagara niacsokoládé
oppál nője van, szenaguti, alámori,
trutti-frutti plün, plün.*

Egy vén gazember harangozója volt a falunak, de lehet, hogy nem is volt gazember, csak a papjára haragudott, az is lehet, hogy nem volt oka rá, talán rajtakapták a pörsölyfosztogatáson, aztán elpirongatták a hivatalából, s mint rúgdíjas harangozó azt mondja nekünk, ahogy ülünk az utcán a parancsnokság előtt, jó idő volt, ásítottunk, azt mondja, ő tudja hová szökött a pap.

— Mit zavar az minket?

— De hát az haza tudná szólítani a lakosságot. A tehenek éhen bögnek, a disznók kitörtek az oljaikból, a lovak lába bepókosodik, a pinceborok felfordulnak, megvesznek a kutyák.

Mondom a katonatársaknak, fogjatok be a kocsiba, négy legény bajnetaufosan föl a kocsira. Megyünk a plébános úrért, Szentistvánra!

Megyünk a jegyzőhöz. Nagy társaság ül együtt. Mindenki civilben. Tisztelgek böcsülettel, s mondom: jöttem a borsodivánkai tisztelendő atyámért.

Egy ősz, öreg ember elsápadt, fölállt. Széttárta a kezét. Annyit mondott: menjünk. A kocsin mellettem ült, reszketett. Alig bírta megkérdezni, mit akarunk véle. Mondom neki, szombat van, holnap harangoztasson misére. Prédikáljon, kezdjék meg a munkát, nem bántunk mi senkit se, debreceni magyar gyerekek vagyunk!

Úgy is lett. A vasárnapi nagymisére hazasorjázott a nép. Ijedtében mondott az öreg olyan beszédet, hogy mi annyit nem is konyítottunk a szocializmushoz, amit ő tudott.

Szép, békés napok következtek. Egy kicsit kivakarodtunk. Bajusz pödörve, csizma fényesítve, ló kiabrákolva. A lányok meg néztek bennünket. Csak úgy netene módján. Mi is rendesek voltunk. Itt-ott segédkeztünk a ház körül, fuvarral, buzgalommal belekerültünk a lakosság kegyeibe. Mikor később már máshonnet néhány napra szabadságra jöhettünk, irányultunk Borsodivánkára, de mintha hazamentünk volna. Innét vezényeltek bennünket a cseh frontra. Akkor már ezred erőben voltunk, cikáztak alattunk a lovak. Rezesbanda ugyan nem kísért bennünket a falu határáig, de élelemmel, süteménnyel tömve volt a pakktáskánk, lógott a nyeregkapán. Melegen sütött a nap, a vendégalácsból csöpögött ki a vaj. Lovunknak a lába körben is csupa vaj volt. Vonultunk a cseh frontra.

Egerlövőnél felállunk, Pétervásár a hátunk mögött, indulunk Sirok felé. Szemből nem lő ránk senki. Várákoltunk. Éjszaka következett ránk, s kint vagyunk a dombok között. Esett az eső. Tapogatni kell az ellenséget! Hát tapogassuk. Volt előtünk egy hegy, Verőmocsolyának hívták, mögötte sejtettük a cseheket. Sötét volt, mint a zsákban. Géppuskával, rajnyi erőben indulunk. Egy cigánygyerek vezetett bennünket. Ismerte a járást, sötétben is látott, mint a macska. Amíg azon a sáros hegyen átmásztunk, az ágakba még a szánkka is kapaszkodtunk, hogy terheinkkel átjuthassunk. Ahogy átértünk,

ránkpitymallik, kerekedett olyan csihi-puhi, alig bírtunk visszafarolni a mieinkhez. Megtudtuk, hogy nagy erővel állunk szemben. Két napig zavarásztuk egymást. Geszteténél és Jánosi alatt a cseh front mélységében nagy összeköttözéseink voltak. Aztán Rimaszombatban. De onnan elfutottak a csehek. Alig kifújuk magunkat, jön a parancs, hogy a rimaszombati ellenség Balog városában gyülekezik, összeszövetkezve a vörösörnek átállt csendőrséggel.

Azt mondja nekem Sári Szabó Tibor dandárparancsnok: na, Lajcsi, szerencsés kezű gyerek vagy, kukkants át Balogba, megyünk utánad.

Ballagunk Balogba, Alsó-, Felső-Pokorágyon át, de úgy eléhezünk a nagy sietségben, azt éreztük, leszédülünk a lóról. Hol volt már a borsodivánkai vajaskalács. De még a morzsáját is kiették a tarisznya csücskeiből. Akkor is éjszaka volt, csak a pokorágyi direktórium világolt, ők jelentették az ébrenléteket. Mondjuk nekik, adjanak enni, mert rettentően éhesek vagyunk. Bográcsban rotytantott rántottát adtak. Indulunk Balog városának. Olyan sötét volt, kereket lehetett volna hozzátámasztani. Odaérünk, hat embert kint hagytam a kertlábakban. Mondom nekik, ha puttyogni hallják kézigránátainkat odabenn, lőjenek sortüzet a levegőbe, hadd higgyék az ellenségék, hogy sokan vagyunk ám.

Mi Fiedelbaum Leóval, az olasz fiúval kibiztosítottuk a gránátokat, csőre vágtuk a puskát. Felzörgettük az első házat. Sötétben voltak, de nem aludtak. A zörrenésre ablakon volt egy ijedt hangú férfi.

— Kik maguk?

— Vörösök vagyunk!

— Vigyázzanak, a csehek itt vannak a hegytetőn.

De közben az alakulatunk egy páncélvonatnak becézett szerelvényt összesikerített. Na, ezzel elkezdtek ijesztgetni a cseheket. Két nyitott teherkocsira raktuk a lövészköszöket, a gőzös hátulról nyomta az egészet. Volt rajta három tarack, négy géppuska. Meg bátor magyar gyerek, amennyi csak kellett.

Először Pribolyra szaladtunk el vele. A nyakunkat sütötte a nap, de megvacogott a fogunk. Ahogy lüktetünk Pribolynak, a csehek kiálltak a lövészárkok partjaira, sapkát lengetve üdvözöltek, az öveiket várták ebben a nyíltan közlekedő vonatban. Csináltunk akkora ribilliót körülöttük, elszaladtak vagy három falu ellen. Mi utánuk. Neki Nustyalikérnek. Kétfelé válik itt a vasút, egy ága Rimakokovára vezet, a másik Tiszolcra. De erre már talpon voltak a szomszédok. A tiszolci papírgyár körül nagy erővel kerültünk szembe. Úgy megzavarásztak bennünket a csehek, hogy csak a szaladásban találtunk menedéket. Jöttek utánunk a mieink, megütköztünk, de sok halottunk, sebesültünk odamaradt azon a csatatéren. Még a vonatot sem tudtuk visszahozni. Lóra megint.

Sok gazdátlan szaladozott, a fűtülő golyók között. Ilyenkor úgy fog az ember lovat, ahogy ráérő kapja el a legyet. Megvoltak azok is csámborodva szegények. Elkapok egyet kantárszáránál, fölugrok rá, megyek két rövid vágatát, kilőtték alólam. Vágódtam akkorát a Rima-parton, akár egy liszteszák. Mellettem egy befűzött géppuska. Az övéké. Söprök vele szembe, hogy a hátam megett legalább az erdőbe bújhassanak a mieink. De kapom ám tarackból hamarosan a csomagot körülém. Szorult a kapca. Na, Lajcsi, mondom, itt már csak a nyúlcipő segít. Még két durranás, aztán nincs gondom. De azt nem várom meg. Hogy újra odadurranatsanak. Hadd legyen csak gondom.

Nekiszaladok a hegynek, fás volt, leveles, eltakart bennünket. De mint a céltáblát, úgy lehetett lőni azt a hegyoldalt. A másik felén, golyóárnyékban összeszedelőzködtünk, sorakozunk, hogy kipofozzuk a cseheket a világból. Mert akkorára sarkunkba ért már az utánpótlás. Koszt, kvártély, muníció a kezünk ügyébe téve.

Parancshirdetésben mindig elmondták nekünk, hogy más frontokon is mi képp áll a fejünk alja. Most is mondták, amoda se málébbak a legények. Na, ettől erősek lettünk. Köpünk a markunkba, akkor csak gyerünk!

Hanem azt üzente az ántánt, hogy álljunk csak meg. Ki az az ántánt? Hát tudtuk. A háború alatt százezerszer leírta az újság, hogy az ántánt, meg az ántánt. Most aztán kiüzent nekünk az ántánt Clemenceau aláírásával, hogy hagyjuk abba, egy lövésnek sincs tovább értelme!

Gondolhatni, dühösek voltunk, borzasztóan. Ha kezünk ügyébe akadt volna az ántánt, hát belelövöldöznék. De az ilyen ántánt parancsot messziről adják ám. Ahhoz a mi puskánk rövid. De a parancsban, hogy Rimaszombatból is pakoljunk kifelé.

Rimaszombatból, hogy megyünk ki az állomásra, a civil népek mindenütt az út mellett. Félnek. Mi vonultunk az út egyik oldalán kifelé, a csehek a másik oldalon befelé.

Szomorúak voltunk, szégyelltük is magunkat. Hogy lehetett velünk így elbánni? Nótáztunk.

*De Kun Béla azt írta a levélbe,
Nem illik a csáko a lán fejébe.
Mert a lánnak hatvanhárom szoknya kell,
Szoknya mellé, szép lán mellé betyárvörös baka kell!*

Sajószentpéteren alig eltolláskodunk egy kicsit, hogy na, vegyünk egy pofazacskó levegőt, már trombitálták is össze a katonanépeket. Irány Tiszaluc! Ahol a Sajó belesuttyan a Tiszába, ott volt kirajzolva az állásunk. Más csapatot váltottunk le, de nem mehetett hátra egy lélek sem. A románok ellen gyülekeztek offenzívára. Beállunk a lövészárkokba, az atyáuristen tudja immáron hányadikba, mióta feltettem sapkámra a vörös szalagot. Tán száz gödröt is meglaktam másfél év alatt. Tavaly márciustól idén júniusig. A mi bakáink meg olyanok, ha idejük van, buzgólkodnak. Alszanak, isznak, faragnak, tesznek-vesznek. Az unalom megrozsdásítja a tétlen embert. Javitgatjuk a lövészárkunkat Bun Bandi komámmal, debreceni, jó csizmadia cimborámmal. Csinosítjuk kis gyalogsági ásóval, de nyüzsgött ott az egész rajvonal.

Amoda is csönd van, a román szomszédoknál, úgy lehet, azok is éppen szépitgetik a lövészgödröt, ami ilyen hadi foglalatosság mellett sokszor nagyon alkalmas sirgödörnek is. Tiszta, békés idők. Kakukkok szólnak a mi fáinkon, vadgalambok búgnak. Egyszer csak rákezdí odaátról egy géppuska, mindjárt segít néki egy másik, harmadik is. Kispuskákkal, ágyúkkal csináltak olyan röcsögtetést a szomszéd urak, hogy mindjárt elröppentek a vadgalambok. Meglőttek. Hanyatt feküdtem. Azt még láttam, ott cikázott egy pár a fejem fölött, mentek Debrecennek.

Mikor úgy ébredezni kezdtem valami világosságfélére, hát a szerencsi kórházban feküdtem Bun Bandi komával egy ágyban. Annyian voltunk, nem jutott mindenkinek ágy. Nehéz fekvés esett, mert én is a 192 cm-es generációból senderedtem, de Bun is. Így aztán élivel heverésztünk, hol háttal össze, hol meg szembefordulva.

Csak feketedik az én karom fölfelé. A sebesüléstől. A kezem fejen ment át egy golyó, körülbelül a tájt, ahogy a farizeusok szögeztek tenyéren a Krisztust. Erről feketedik az én karom fölfelé. Mérgesen nézi az orvos, s mondják fölöttem latinul a szentenciát. Hónaljon tapogatnak, de attól nem lett nevet-hetnékem.

Pár napig toporogtak körülöttem, egyszer se szó, se beszéd, betaszígnának a mütöbe, kötöznek a székhöz, hogy levágják a bal karom.

De levágják ám a nem-tudom-mit! — szegény ember vagyok én, miből élek meg a vörösháború után, ha két kezem nincsen?

Kötöztek tovább, szíjazták, hogy ne vicceljen, katona. Viccel ám a franc-karika, kapok a stukkerhez, aki még hozzám nyúl, azt lelövöm. Ők engem a székhöz kötöttek, én azt éreztem: a székhöz kötve. Felugrok, viszem a széket kifelé a karomon, hogy megyek a stukkeremért.

Az orvosok elszaladtak. Aztán nem tudtam, mit kell ilyenkor a katonának tenni. Odajött egy kis püpos orvos, azelőtt nem is láttam. Kezelésbe vett. Egy hétig is alig voltam a szárnya alatt, megmozdultak az ujjaim. De innét Pestre utaltak, a Gyáli úti kórházba. Akkor már közel voltak a románok a főváros-hoz. Úgy voltam vele, ha engem ott kapnak augusztus 5-én, nem úszom meg szárazon. Mehetnékem volt a bizonytalan elől. Csupa vöröskatonákból telt ki a kórház beteglétszáma. Csak körül kell fogni, kész internáló tábor.

A raktárban szereztem egy ócska vasutasruhát, mivel világjártasabb vasutasoknak mindenütt van segedelme. Hát ebben a szakadt gúnyában kiszöktem a kórházból. A köpenyt a befáslizott bal karomra vettem. A vasutasigazolványom megvolt, vonatoztam lefelé Szolnoknak. Ugyan sűrűn nézegettek bennünket a pulykatollasok, de hát hallgatták. Akkoriban annyi gyanús ember lézengett fészkeiből kiverve, hogy az isten volt a tudója, kinek ki a gyanús, s miért. A szolnoki hidat felrobbantották, pontonon hordták át a népet a túlsó partra. Itt meg román katonaság szűrte az utasokat. Némelyeket félreállítottak, másokat továbbengedtek. Félttem, hogy a szűrő megfog. A vonatról leakasztottam a zárólámpát, előkelően limbáltam, úgy mentem a kontroll elé. Enhozzám nem szólt senki.

A másik oldalon már ott állt a debreceni vonat. Megyünk hazafelé. Sokan, hasonló szőrűek. Pislogtunk egymásra. Beszéd nuku.

Másnap munkára jelentkeztem, be is osztottak. Szolgáltam. Hanem harmadnap román tábori csendőr jött értem. Bevezetett az állomásfőnökhöz, nem kérdeztek tőlem semmit, csak a nevem. Vezettek a megyeházára. Belöktek a nagy pincébe. Abban a hodály nagy veremségben százával polyogtunk. Vörösök. Evés helyett is tárgyaltuk, ki merre, hogy s mint. Vacsora helyett is beszélhettünk. Se ülni, se feküdni nem lehetett a pocsolyában. Egy hétig sem voltam ott, útban lehettem valakinek, egy szál magamat kísért Brassóba két zsinóros ruhájú tábori zsandár.

Átadtak a fellegvári őrségnek, belöknek egy fene nagy börtönbe. De voltunk ott is annyian, kitellett volna belőle a 39-es dandár egy-két zászlóalja. Aki nem maradt a csatatereken, vagy el nem spricelt valamerre, az ott kukolt a Fellegvárban. Mondtam is nekik: gyerekek, én úgy nézem, hazajöttem. Mert akármilyen éjszaka értem oda, a régebbiek mindjárt vállatóra fogtak. Ki vagyok, honnét jöttem. De sokan a hangomról megismertek. Hurrá nem volt, de húsz név gazdája hozzávágódott. Raj-, szakasztársak, szaktársak, debreceniek, utcabeliek. Bűnösök valamennyien, akárcsak én. Úgy felmelegedtünk ott örömlünkben, fél óra múlva torkunk szakadtából énekeltük.

*Százezreknek jajj-panaszí szól,
Országink hatáiról,
Az egekig fölcsapott a láng,
Bérenc horda tört reánk*

*Fegyverre hát vészharang hangja hív,
Érces parancsára fölgyullad a szív,
A vörösek hadserege áll
Nem rettenté a halál.*

*Föl harcra hát éhező proletár,
Dönts porba mindent, ami burzsoá,
Gyáva az, aki tűr ezután még,
S félti a rongyos életét.*

Az éhségtől, meg hogy kiment alólunk a szülőföld, nem törődtünk már semmiféle rizikóval.

Egy kis román bocskoros katonafiú sétált a folyosó olajmécsese előtt,

derékszíjára volt fűzve egy óriási kazamatakulcs. Nem foglalkozott velünk, nem is értette, mit énekelünk.

Hogy ilyen szépen összejöttünk, ennyi jó magyar fiú, mindjárt ott volt a segedelem is. A korábban érkezett iparostársak már dolgoztak. Suszterájokban, asztalosoknál, kovácsoknál. Szedték össze a népeket maguk alá. Mi, vagy tízen faszögygyárat csináltunk. Volt hozzá egy fűrészünk meg négy bicskánk. Levágtuk a rönköket faszög hosszára, széthasogattuk, hegyeztük. Faszögcsináló gépek lettünk. Elfoglaltuk vele magunkat, a suszterek meg tudtak talpálni. Elelemért javították a bakancsokat, adtak belőle nekünk is.

Két hét alatt összegyártottunk akkora halom faszöveget, hogy a hadikincstár egészen meggazdagodott belőle. Mi meg nekiindultunk a hájasodásnak, csupa lakodalom az életünk, ha más ítélet nem következik ránk.

De be se jelentették, hogy mit óhajtanak velünk a győztes nagyhatalmak, egy szép napon, mikor tán legjobban ment sorunk, csak vonatban találjuk magunkat, visznek bennünket Bukarestbe. Be a Seidemann-lágerbe. De nem nyaralni, dolgozni jártunk. A Pirotechnikába, azaz olyan lőszergyárfélebe, ahol a háborúból kimaradt puska- és ágyúgolyókat szidoloztuk, zsíroztuk, ládáztuk. A gyárban is adtak enni, a lágerben is. Olyan finom selyemcipókat ettünk, amelyet még otthon sem. Az olaszok sütötték. Hát az nyaralás volt.

Az utcákon dobrodzsai öltözkű, buggyos nadrágú, bocskoros rendőrök posztoltak, sapkájukon nagy, bádogból kivágott P betűvel. Azt jelentette: policáj. De mi csak pistáztuk őket. Nekünk minden rendőr Pista volt. Csak mosolyogtak rajta. Behívtak kocsmáikba, megtöltették cujkával a kulacsunkat, úgy lehet, sajnáltak tán sorsunk miatt.

Mindennap fél Bukarestet átsétáltuk, amíg a gyárba értünk. Eljártunk egy hatalmas mosoda mellett. Sok szép fekete nő dolgozott benne. Előbb csak kutyaságból kacsingattunk be az ablakokon, hanem hamarosan kialakult közöttünk a barátság. Mutogatással magyarázták, hogy reggel hozzuk el a szennyesünket, este, mikor megyünk visszafelé, tisztán ideadják. Úgy is tettünk. Hoztuk a kis szennyes pekvancainkat, odaadtuk a kitördelt ablakokon. Este, mikor kiadták a tisztát, füstölt ki belőlük a gőz, ahogy a kezünkbe vettük. Meg voltunk hatódva. Nem mennék estére sétálni a Cszimdzsiuba? Ez a királyi palota előtt levő park volt. Jöttek. Olyan beszédesek voltak, az ember azt sem tudta, hogy hagyja ott őket.

A katonai hatalom soha meg nem kérdezte tőlünk, miért vagyunk ott. Parancsosztás, hirdetés, kihallgatás nem volt. Már jól ott voltunk, jött egy külföldi vöröskeresztes misszió, a sebesülteket, rokkantakat összeszedni. A Seidemann-lágerből kiszedtek hatszázhetvenegyönket. Azután megint semmi történés. Talán hetek is elmúltak, mikor kapunk egy rossz hírt, hogy hazaszállítanak bennünket. Jaj, akkor megijedtünk. Tudtuk, hogy Horthyék erősek lettek, s ránk jobban haragszanak, mint az ántántra. Se menni, se maradni nem volt kedvünk. Golyószidolozásból sem élhetek, míg élek Bukarestben, akár milyen selyembélű kenyeret porcióztak érte.

De ha transzporttal visznek, akkor egy teljesen kész internáló tábort adnak át a fehéreknek. De vittek. Katonavonattal dőcögünk hazafelé. Nem siettek nagyon velünk, útközben mindenütt félrelökdeltek. Órák hosszát ácsorgtunk kicsi állomásokon. Brassón innen négy-öt megállóval, utolér bennünket a kolozsvári személyvonat. Tudtuk, hogy meg is előz. Szépen átsurrantam a szerelvényre, be a vasutasok kocsijába. Két mozdonyvezető szundizott szolgálaton kívül, bundába csavaródva. Mondom, vasutas vagyok, adjanak egy kis takarót. Kora tavasz volt, hűvös, katonaköpenyem szándékosan fönnhagytam a másik vonaton, hiszen úgy szálltam le, hogy mindjárt jövök, csak egy kis pilátuskonyhai ügyemet elrendezem. Őrizzék addig a köpenyemet.

A vasutasok adtak mindjárt zubbonyt meg egy szutykos micisapkát, masinisztakancsuokról a pofámra kentem egy kis olajos pírt. Behúzódtam a bundájuk alá. De percenként jöttek az ellenőrzések. Tisztek, járőrök, csend-

örök. Nem szóltak. Beérünk Kolozsvárra, megyek a vasutas-laktanyába, kérdem az ügyeletest, vannak-e itt debreceniek. Haj-haj — azt mondja —, két csapat is! Megyek hozzájuk. Fölkeltek, menjünk a restibe. Ettünk, ittunk, mint a legnagyobb békevilágban. Befogadtak a bandájukba, reggel már szolgálatba lépek velük. Úgy is volt. Megint nagy buzgalommal vonatozunk mi hazafelé. A román határ Sáránd alatt volt ugyan, de Debrecen még az ő kezükben. 1920 márciusában. Úgy jelentkeztem az állomáson munkára, mint tavaly, ahogy Pestről hazaszólktem. Nem tanultam a káromon. Azt hittem, hogy én-gem a szülőföld meg nem tagadhat, el nem árulhat, ahogy én nem tagadtam meg, nem árultam el. A szülőföld rezdületlen is maradt. Csak a rajtaélők... Közöttük mindig akadnak olyanok, akik az édesanyjukat is eladják egészen kicsi kis előnyöskéért. Fél kiló cukorért, egy pakli pipadohányért. Ki tudná, hány oka lehet némelyik embernek a másíkról lerántani, akár a halólepedőt is.

Tavaly tanultam én sok bölcsességet, de csak most éreztem igazán, hogy van annak valami magja is. „Az emberekért küzdeni szép és dicső cselekedet, de közöttük lenni életveszedelem!”

De azért én ezt csak olyan vakeresz bölcsességnek tartottam. Mi a veszedelem?

Beosztottak szolgálni. Felveszem a lámpát, ülök a vonatomra, a menesztő megnyálazta már a fűtőút, jön két civil hozzám, hogy szálljak le.

— Nélkülem nem indulhat el a vonat!

És elindulhatott. Én a civilekkel maradtam. Be a rendőrkapitányságra. Be egy nagy adófizető-szobába. Két hosszú asztal megterítve korbácsokkal, bikacsökökkel. De alaposan, ahogy jó iparos előkészíti a szerszámait. Elöl a vékonyjai, úgy haladvást a vastagjai felé. Magamban állok, bilincs már a kezemen volt az utcán, volt időm gyönyörködni ebben a szép szerszámzatban.

Jön Roncsik, egy kész pofozógép, kiből később rendőrkapitány serkent. Nagy darab ember volt, egy hüvelykkel alig lehetett törpébb nálam. Centizte a 190-et, bizonyosan. Úgy köszönt be, mindjárt pofon vágott. El voltam én a veréstől szokva, hatéves korom óta énrám nem ütött még az ösvényre hajló ág sem. Az összevasalt két kezemmel visszaköszöntem neki, hogy egyből be-esett az asztal alá. De hát nem járt ő már egyedül akkor sosem. A segéd-farkasok előugrottak, vagy négyen. A csököket, korbácsokat háromszor is végigpróbálták rajtam, mire na, letették. Lihegték a fáradságtól. Szídtak, hogy mennyi munkát adok én nekik.

Leltárba sem szedhetem kínjaimat, így még én szépítem őket. Ha elmondanám, nehéz volna elhíttetni is, hát még elviselni.

Ebédszünetet tartottak. Kis szundi is lehetett nekik. Én ott vártam rájuk. A jóllakott ember nyugalmával suhogtatták a szerszámokat. De most már a bűneimet soroljam! Olyanok nincsenek! Nem követtem el semmit! No, majd ők tudják, majd ők sorolják!

Egy vers verés, egy bűn.

— A rábolypusztai Kovács István intézőt ki lőtte agyon? A borsodivánkai csendőr hadnagyot ki lőtte agyon? Hát a karcagi malomigazgatót? Hát a rendőrszázalóaljból kiszedett hét túszt, ki lőtte agyon?

Mire így elsorolódtak rendről rendre a bűneim, úgy megdagadt a kezem, hogy este már, mikor fájrontot mondtak a mesterek, nem jött rám a kabát. Sorfalak között vezettek lefelé. Nem láttam már akkor, csak a suttogásukat hallottam, a lélegzetvételüket.

Bevágna a cellába, sokan voltak már benne, mert minden börtön tömve volt velünk, odajön hozzám Nagy Jóska komám, a volt századparancsnokom. Láttá, éppúgy ki vagyok készítve, mint ő. Neki két hete repesztenek már mindennap a bőréből. A műsor ugyanaz. Ki ölte meg a ...? Ki ölte meg ...? Ki ölte meg a ...?

Két debreceni gyerek olyat legénykori kocsmában sem kérdezett egymástól: — Hogy vagy? — Láttá rajtam, jól mulatok, akár kutya a kútban, mikor

vödörrel verik a fejét. Mert néhol úgy döglesztik a kutyát a haragosok határkútjaiban. Két ágra is jót tesznek vele. A tojásevő kutyától is szabadulnak, és a haragost is itatják egész nyáron át a döglött kutyáról.

Hogy két főbűnös egy cellában ne legyen, mármint én Nagy Jóskával, ezért engem egy öreg szakállas zsidó bácsihoz löktek, kétágyas szobába. Éppen evett. Ahogy bepöndörítettek, a kecskelábú asztalát úgy meglöktem, csak épp lekapta róla a csajka levest, mert az is kidőlt volna. Mindjárt meg is kínált galamblevessel. A kanalat nem bírtam a számhoz emelni. Hanyatt dültem, ő kanalizott a számba. Két hétig délelőtt, délután vertek bennünket, míg elkészült a vádlevelünk.

Egy hajnalban párosával összevasaltak tizenhetünket, egy hosszú láncra ráfűztek bennünket, ahogy a vásárra menő ökröket szokták. Mi ketten Nagy Jóskával elöl, a tizenhetedik vádlott hátul, a lánc végén.

Olyan csörömpöléssel mentünk ki Debrecenből, hogy a kutyák fölvonítottak az udvarokban. Rossz jel. Halálszagú. Mentünk Karcagra, a malomigazgató nyomába. Ott az a rengeteg tavalyi nép. A malom körül. Csak most zsákok nélkül. Liszt nuku. Annyi sem, ami a ruhájukra ragadna. Szembeállítanak bennünket a fallal, ahol az igazgató agyonkoppantódott. A golyó nyoma látszik a falban. A mázsamester meg más alkalmazottak arccal felénk.

— Mutassák meg, ki lőtte le az igazgatót!

Nagy zengés a tömeg között. Néz bennünket a bávaszemű mázsamester, ellép előttünk többször is. Kétféle is jó szeretne lenni. A tömegből pisszegnek neki. Hangosan rákiáltanak.

— Több bűnöd van neked, mint ezeknek a tizenheteknek, te lisztlopó!

Ezért-e, vagy másért, az istennek nem akarta megismerni Jóskát. A nyomozók pizskolták. Mutatták neki a bilincset, hogy mindjárt a lánc végére akasztják. Rezzgett a nadrágja, hogy a por felhőzött ki belőle.

Megyünk Borsodivánkára. Megyünk Prónayékhoz. Méltóságos asszony a mennyezetes ágyban. Nagy szoba. A tavalyi. Vezetnek bennünket eléje láncon, ahogy a betlehemeseket. Úgy lehet, tetszett is neki a parádé. Megismert bennünket. Mondta is. De nem lajcsizott, mint tavaly. Nem mondta, hogy gyere ide, Lajcsi. Tíz évvel volt idősebb nálam. Tavaly is. Feküdt, mint Rákóczi Ferencné, mikor az osztrák zsandárok vezetik el mellőle az urát.

— Mit akarnak velük? — kérdezte a kakastollasoktól. — Ezek nem bántottak minket.

— Egyik sem?

— Mondom, hogy nem bántottak senkit, semmit.

— Jól tetszik emlékezni?

— A kalapját vegye le, őrmester úr! — mondta kedveskedve a nagyságos asszony —, ezek sapkában soha nem léptek be hozzám.

— Szolgálatban vagyok! — mondta az őrmester, és kiharcolt bennünket a szobából.

A borsodivánkai paptól magam is tartottam. Hiszen ráparancsoltam, hogy prédikáljon.

Megyünk föl a parókiára, csörömpölünk, mint a medvetáncoltatók. Hosszú, nyitott gangon haladunk a szobájába. Annyian vagyunk, hogy alig férünk. Áll az öreg, csupa pipafüst a levegő, kérdi tőle az őrparancsnok:

— Melyiket ismeri meg a plébános úr?

— Engemet mindjárt megismert.

— Tud-e rájuk valamit mondani?

— Hadd adjak egy pohár bort valamennyinek a Krisztus nevében.

— Hát adjon a plébános úr.

Bádogbögréket hoztak, szinte előre oda volt készítve a bor. Olyan csörömpöléssel ittunk, akár egy falusi lakodalom.

A gazdatiszt felesége nem volt otthon. Kivezettek bennünket a rezgő nyárfához, ahol tavaly az ítélet végbement. Ott volt a sír, teli virággal.

Megyünk Poroszlóra. Tömeg.

— Ki látta a hét rendőr ítéletét?

Úgy hallgatott mindenki, akár a rezgő nyárfa Kovács István gazdatiszt sírjánál.

Látták-e, tagadták-e? Hallgattak.

Négy hétig csörömpöltünk, helységről helysége. Egerben a Csillagbörtönben kihúzták közülünk a láncot. Csak a reggeli sorakozónál láttam, ott volt Tormási Károly zászlóaljparancsnok, Rabinovics népbiztos, Csirmaz Dezső régi debreceni kőműveslegény cimborám. Megint otthon voltam.

A boltozatos, nagy vártömlőben annyian voltunk, az ablakok párkányán is feküdtünk. Naponta többször kihallgatás, ütés, verés. Készült a vádiratunk.

Velünk volt Tuba Károly dunántúli tanító, ki valamelyik községi direktórium bűnőseként került közénk, azelőtt nem ismertük. Jó kántor-tanító volt, vörös, vigasztalásul összefabrikálta nekünk a kedvűnkre szolgáló nótákat. Suba alatt énekelgettük naphosszat, két verés között úgy jött az nekünk, mint minden bajunkra gyógyír. Valahol a Volga mentén... kezdetű dalnak a kot-tája szerint éneklődött:

*Egri érsek fogházában,
Rémesen süvit a szél,
Megrázza az ablakinkat,
Rémes dolgokat mesél.
Folyosóról zaj hallatszik,
Szólítanak egy nevet,
Aki hallja, elhalványul,
S a teste-lelke megremeg.
Folyosóról zaj hallatszik,
Megcsikordul bent a zár,
Az ajtóban fegyver villog,
Kihallgatnak, proletár.
Újra nyílik már az ajtó,
S bedobnak egy tetemet,
A porkoláb durván mondja,
Hogy egy bitanggal kevesebb.*

*Jaj be véres a takaróm,
Jaj be véres a fekhelyem,
Proletárvér, proletárvér,
Szentelé be ezeket.
Hej proletár, hej proletár,
Töröld le könnyeidet,
Nyisd ki szorított öklödet,
Vedd fel újra fegyvered.
Nézz csak, nézz csak Kelet felé,
Jön feléd a fergeteg,
Piros színe, vörös színe,
Rázza fel a lelkeket.
Megnyílik a börtönajtó,
Szabad leszlet proletár,
A bösz dühödöt kitöltheted,
Elnyomódon, proletár.*

1920 decemberében készen volt a vádirat. A nyilvános tárgyalás két hétig tartott. Nem sokan tömegeltek a teremben bámészkodó emberek. Húsz-harminc katonatiszt, sértett burzsujok jöttek zajongani, hangulatot csinálni ellenünk.

Ahogy becsörömpölünk tizenhét vádlottak, a debreceni politikai terror-csapat tagjai, a publikum elkezdett kiabálni: „Akasztani őket! Elevenen nyúzni, sózni a gazembereket!”

A bíróság nem nagyon csitította a hangulatot. Kicsit megállt bennünk a lélegzet, félelmetes volt ez a párszor tíz habzó szájú hazafi, ahogy szembe voltunk velük fordítva. Jól leköpdöstek. Gondoltam, ugyanvalóst, hol lehettetek ti, amikor a cseheket vertük, amikor a királyi románokkal csatároztunk. Csak mikor a magyar gyerekeket viszik akasztófa alá, akkor tudtok tapsolni? Úgy elgondoltam, nem vagyunk mi itthon most sem, nem is lehet tudni, mikor leszünk.

Nagy Jóska volt az elsőrendű vádlott. Odahoztak neki harminc tanút. Először a malomigazgatót keresték rajta. Tagadta. A tanúk tétováztak. Most se akarták megismerni. Az ügyészek mérgesek voltak, citálták a vallomási jegyzőkönyveket:

„Ekkor és ekkor állította a tanú, hogy látta, miszerint...”

A tanú tagadott. Nyíltan hangoztatta, csak a kihallgatásokon alkalmazott durva erőszak miatt vallotta, ahogy lábujjára ejtették a puskatust, hogy látta, miszerint...

A Jóska fejére olvasott tizenöt vádpont egyike sem volt megbizonyosítva. Ilyen vakeresz állítások sorakoztak benne:

„Valószínű, hogy... Feltehetően... Köztudottan... Az átlagos tapasztalatokat véve figyelembe...!”

Bizonyítani csak annyit tudtak hitelesen, hogy Nagy Jóska debreceni illetőségű szalámimester, aki a világháború négy évét a tűzvonalban végigküzdötte. Vagyonilag nincstelen.

A vörösháború 39-es dandárának századparancsnoka, ilyen minőségében úgy a külső, mint a belső szemben álló feleivel könyörtelen magatartást tanúsított!

Az én számlámra a rábolypusztai gazdatisztet, a hét budapesti rendőrt, a borsodivánkai csendőr hadnagyot írták. Kilenc rendbeli gyilkosság vádjával álltam bilincsben az egri bíróság előtt.

A publikum lármázott veszettül. „Fölakasztani az első fára!”

Nem álltam a vádatat.

— Én a fegyvert csak a fronton használtam. Közvetlenül emberre célzott lövést soha le nem adtam!

Közbekiabáltak: „Tagad a disznó, menti a bőrét!”

— S a fronton behunyott szemmel lövöldözött? Maga tulajdonképpen géppuskás irányzó volt Laczkó Jancsi komájával együtt. Benne van ez világosan a saját vallomásában.

— Az urak közül sokan vannak itt, kiknek hivatásos katona léttére szakmája a háború. Állóharcban vagy támadásban soha nem személyekre lő a katona. Rajvonatra.

— Ne meséljen összevissza. A tárgyra térjen! A kivégzéseket is behumott szemmel csinálták? Ki hajtotta végre az ítéleteket? Erre válaszoljon!

— A háború során, négy éven át a frontokon köztudottan egyre működtek a hadbíróságok, és halálos ítéleteket is osztogattak. De hát hohérja nincs a hadbírósnak. Hanem mindig kirendeli a kivégző osztagot. Előbb önkéntességre apellál, de hát erre ritkán akad vállalkozó, ezért aztán parancssal elrendeli, hogy melyik század, melyik szakaszának melyik raja hajtja végre az ítéletet.

— Ne meséljen maga itt a tisztességről, törvényekről, maga csak egy vasutas! Maga egy terrorista civil, kit — remélünk — hamarosan csüngve látunk, ahogy maguk énekükben kívánták a burzsujokat látni.

Az én ügyemben Komáromi Istvánné, rábolypusztai gazdatiszt özvegye volt a koronatanú. Szembeállították velem. Éreztem, hogy nagyon rosszul áll az életem valutája. Azt mondja a bíró:

— Nagyságos asszonyom, ez az az ember, aki az ön kedves férjét meggyilkolta?

Nézett rám, én meg őrá. Egy zabot nem lehetett volna belém verni.

— Mondja csak neki nyugodtan a szemébe, hogy ő volt! Tessék egészen nyugodtan rámondani, nem kell félnie, ezek a gazemberek innen úgysem szabadulnak már ki, soha. És mi tudjuk, hogy ő volt.

Ha az az asszony akkor csak egy gyöngécske igent mond, hát engemet fölkötnék.

Néztünk egymással farkasszemet. Az életemért néztem, az utolsó pillanatoméért, ő a kedves férjéért. Hosszú percek után szólt.

— Nem. Nem mondhatom. Amivel vádolják, azt nem láttam, biztosan nem állíthatom.

A bíró unszolta.

— Elég, ha a fejével int.

A publikum rákezdedt: „Az írmagját is kiirtjuk az ilyeneknek! Nincs félnivalónk! Csak egy részét vesszük meg a rajtunk esett sérelmeknek!”

A hivatalból kirendelt ügyvédek is lármáztak.

— A szent törvények nevében tárgyilagosan ítéljen a tisztelt bíróság, s ne hagyja a vad indulatoktól fűtött közönséget...

De nem tudták a mondatot befejezni. A közönség az ügyvédeknek esett: „A piszkos zsidók! Ki velük! Itt is szövetségre léptek a kommunistákkal!”

A bíró megcsapolta a közönséget.

— A két hátsó sor vonuljon ki!

A védőügyvédek közül is kiküldött kettőt. Közöttük az enyémet is, egy Fischer nevűt. Ezt megtapsolták.

Álltunk az asszonnyal szemben.

Hidegen nézett, szomorúan, tétován.

— Megesküdhetek a feszületre, hogy nem vagyok biztos ennek az embernek a bűnösségében!

Aztán a csendőr hadnagyért vettek elő. Akit a borsodivánkai posta előtt halálos lövéssel találtunk.

— Ki lőtte agyon? — kérdezte a bíró.

— Harc közben halt meg. Ők védték ellenünk a falut, szakasznyi erőben. Nem tudtuk, hogy ők bent vannak. Lovagoltunk befelé gyanútlanul, a szemünk láttára puffantották le az előőrs huszárukat. Lovon volt egy befűzött géppuska. Visszalóttunk. A postán minden ablak betört, nekik is voltak sebesülteik, nekünk egy halottunk és több sebesültünk.

Jöttek a pesti rendőrök. Tanúskodni ellenünk. Behúzott nyakkal osz kodtak a terembe, hiszen ők passzírozták ki maguk közül a túszoakat.

— Ismerik az előttük álló vádlottat? — kérdezi az ügyész.

— Ott volt a lefegyverzésünknel — válaszolták.

— Milyen parancsokat adott?

— Nem tudjuk!

— Maguk sem tudnak semmit! — verte az asztalt az ügyész. Senki sem akar tudni semmit, félnek, mert cinkosok voltak!

A bíró intette a vádlót.

— Higgadtabban, higgadtabban, ügyész úr!

Kicsi reménységem támadt. Nagyon kicsi. Mert amilyen magasra lobogott a vágy, megtorolni a vörös uralmat, hát pusztá erőmutogatásból is fölhúzatnak néhányunkat.

A tárgyalás tizenkét napig tartott. Odakint karácsony előtti havak hulltak, mikorra megjött az ítélet. Nagy Jóska t kötélt általi halálra, az utána következő kettőt életfogytiglanra, azt követő hármat nyolc évre, a többieket, kik között voltam én is, hat évre ítélték el.

Az elítéltek, Nagy Jóska kivételével, mind egy cellába kerültek. Most már mondhattam volna, hogy kiment belőlem a feszültség. De nem megy az ki az emberből, csak amikor a kétméteres agyagpakolás majd ráborul, magasan fölpúpozva.

Január első hetében, két napra az ünnep után, délelőtt, hirtelen elcsöndesült a börtön. A műhelyek is. Megdermedtünk, mint a lefagyott virág. Megjött a hóhér.

A halálraitélt utolsó kívánságát teljesítik. Nagy Jóska Nádas főhadnaggal meg velem akart beszélni. Ott volt bent, vásra verve. Ült mellette egy börtönőr, lába közt a szuronyos puska. A cella előtt is két szuronyos katona. Azt mondja Jóska:

— Éngemet már kivégeznek, komám, a reggeli napot nem látom meg. Hát csak azt hagyatkozom, ha még egyszer puska lesz a kezetekben, csak semmi kegyelem! Mondtam én néked, Lajcsi, Karcagon is!

Olyan volt az arca, mintha fakéregből faragták volna.

Egész éjszaka volt olyan csend, egy köhentés nem esett. Reggel az ébresztő után is. Hallhattuk, akár a pókok szövését, fonását is. A levegőt a szánkon szedtük.

Jöttek Jóskaért. Egy folyosón volt velünk. Ahogy vezették, szándékosan is zörgette a láncot, éles hangja volt, szétrepült a börtön minden zege-zugába. Míg végigment a hosszú folyosón, többször is elkiáltotta magát búcsúztában:

— Szervusztok, fiúk, isten veletek! Szervusztok, fiúk, szervusztok, isten veletek!

(Folytatjuk)

DER ISTVÁN: A MADARAK ELSZÁLLNAK